

Astronomické praktikum

Spektroskopie

Petr Šafařík

Verze vytvořena 31. ledna 2007

Abstrakt

Spektroskopie je velice mocným nástrojem astronomie. Na základě několika zákonů dovoluje odhadnout nejen složení hvězdných objektů, ale také jejich velikost, vzdálenost, magnitudu, teplotu a další charakteristiky. O určení některých těchto charakteristik se pokusím(e) i v Astronomickém praktikumu. Protože na hvězdárně nemáme spektrometr, tak použijeme data naměřené někým jiným (více na [2]) a ta následně zpracujeme. Celé zpracování se poté drží úspěšného best-selleru Filipa Hrocha — Astronomické Praktikum (viz. [1]).

1 Zadání

- Odhadnout teplotu hvězdy.
- Určit poloměr hvězdy.
- Identifikovat čáry vodíky a určit jejich přesné polohy.
- Určit hustotu na povrchu hvězdy.

2 Odhad teploty hvězdy

Než vůbec začnu s určováním teploty hvězdy, tak je třeba, abych nějakým způsobem našel spektrum hvězdy. Některé informace sice již máme (zdrojový soubor s měřeným spektrem), ale to není dokonalé (kvůli mnoha vlivům, jako například absorpční čáry). Proto si vytvoříme spektrum vlastní (samozřejmě na základě spektra měřeného) a to fitováním měřeného spektra nějakou rozumnou funkcí.

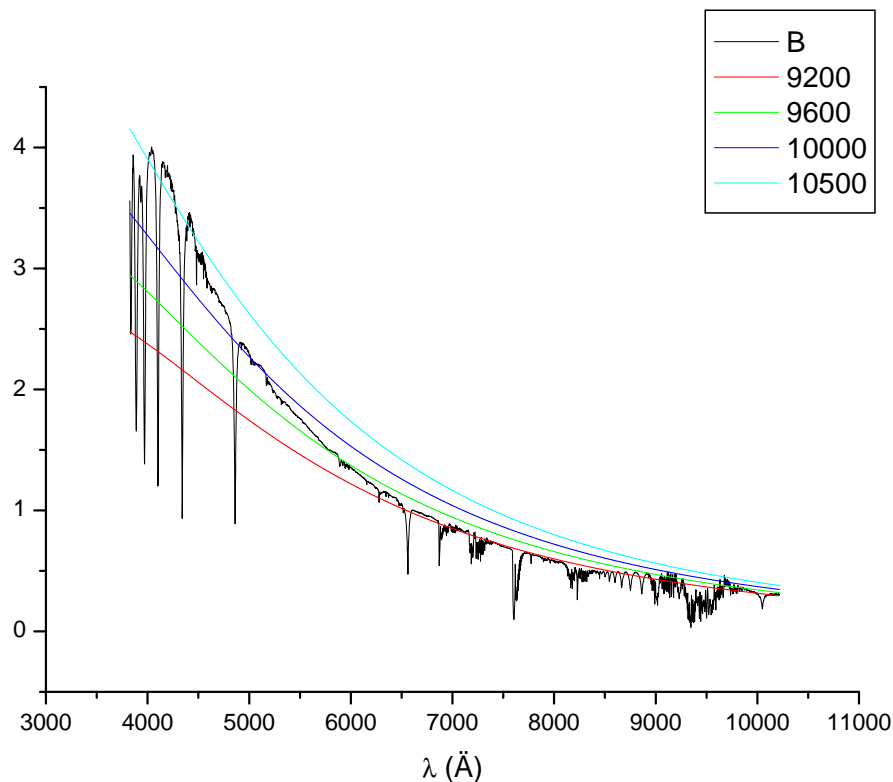
Nejlépe seděla funkce pro teplotu $T = 9200K$. Závislosti teoretických funkcí na nové délce pro různé teploty je možné vidět na obrázku (1).

Právě teplota $T = 9200K$ odpovídala měřenému spektru po největší část spektra.

3 Odhad poloměru hvězdy

S přihlédnutím k propustnosti filtru a tokům skrz tento filtr, můžeme napsat vztah (1):

Obrázek 1: Různé teoretické hodnoty v závislosti na teplotě a skutečné naměřené spektrum

$$F_V = B(\lambda_0) \Delta\lambda \quad (1)$$

Pokud dosadíme následující hodnoty: $\lambda_0 = 550nm$ a $\Delta\lambda = 90nm$, tak podle teoretických modelů vyjde následující tok:

$$\Phi = F_V = 2,0413 \cdot 10^{-7}$$

Pokud známe vzdálenost Vegy, tak již není problém určit energii L dopadající na jednotkovou plochu dle vztahu (2)

$$L = \Phi \cdot d^2 = F_V \cdot d^2 \quad (2)$$

$$L = 2,0413 \cdot 10^{-7} \cdot 5,744 \cdot 10^{34} = 1,1743 \cdot 10^{28}$$

Odtud nám následně vyjde, že $L = 1,1743 \cdot 10^{28}$.

Poloměr hvězdy určíme ze vzorce (3).

$$R = \sqrt{\frac{L}{4\pi\sigma T^4}} \quad (3)$$

$$R = 1516244 \text{ km}$$

Podle literatury ([3]) je poloměr Vegy roven $3,6 \times$ násobku průměru našeho Slunce. Poloměr Slunce je $R_S = 695980 \text{ km}$ ([3]) event. $R_S = 695202 \text{ km}$ ([4]). Tedy podle teorií by měl vycházet zhruba $R_{Vegy} \doteq 2,505,528 \text{ km}$

Bohužel dle mých výpočtů vychází průměr Vegy něco přes dvou-násobek našeho Slunce, $R_V = 1516244 \text{ km}$.

Nepřesnost této hodnoty oproti teoretické hodnotě je dle mne dána právě nepřesnostmi spektroskopické metody jako takové, dále omezeným počtem platných míst na mé kalkulačce a nesmím opomenout, že srovnávám celkovou energii s energií právě ve V filtru.

4 Identifikace čáry vodíku ve spektru

Určení jednotlivých čar (teoretickou část) provádí script z části (6.1) dle vztahu (4). Script vypíše celkem 8 hodnot pro 8 vlnových délek v intervalu určeném měřeným spektrem.

$$\lambda = \frac{1}{R_A \cdot \left(\frac{1}{i^2} - \frac{1}{j^2} \right)} \quad (4)$$

Výstup ze scriptu:

```
RA = 10967760
j=2
j = 1
lambda = -1.2157e-07
j = 2
lambda = Inf
j = 3
lambda = 6.5647e-07
j = 4
lambda = 4.8627e-07
j = 5
lambda = 4.3417e-07
j = 6
lambda = 4.1029e-07
j = 7
lambda = 3.9712e-07
j = 8
lambda = 3.8902e-07
```

První dvě hodnoty ($j = 1$ a $j = 2$) kvůli nesmyslným výsledkům budeme ignorovat. Balmerova série, kterou zde určuji, je totiž pád na druhou energetickou hladinu — neboli $i = 2$ a $i < j$. Více informací v libovolné učebnici fyziky ([5], [6]).

Pokud chceme určit (a srovnat) spektrální čáry ve spektru, tak musíme určit střed čáry dle vztahu (5).

$$\bar{\lambda} = \frac{\sum_i w_i \lambda_i}{\sum_i w_i} \quad (5)$$

kde w_i jsou váhy jednotlivých vlnových délek λ_i . Samotné váhy dostaneme odečtením předpokládaného kontinua samotné čáry (více v části 2 — Odhad teploty hvězdy).

$$w_i = B(\lambda_i) - I_i$$

Pro různé vlnové délky musíme průběžně upravovat teploty, neboť vyzařování tělesa hodně závisí na teplotě (více na obrázku (1)).

Z obrázku (1) je také patrné, že nejlepší bude pro hodnoty $j = 3, 4$ použít fit s teplotou $T = 10000K$. Pro ostatní ($j=5 \dots j=8$) použijí fit s teplotou $T = 10500K$.

Tyto výpočty jsem udělal skoro ručně v programu Origin 7 ([7]).

Výsledky jsou shrnuty v tabulce (1) na straně (6)

5 Hustota na povrchu hvězdy

Podle vztahu (8.32) v manuálu [1], resp. podle vztahu (6) spočteme přímo hustotu ve sloupci (column density) — počet absorbujících částic z jednotkové absorbující plochy.

$$n_H = \frac{c\Delta\lambda_L}{\pi r_B^2 \lambda_0^2} \sqrt{\frac{m_H}{2k_B T}} \quad (6)$$

kde je několik hodnot, které vysvětlím následně:

$c \dots$ rychlost světla (fakt jsem to musel vysvětlit???)

$\pi \dots$ no comment (OK, takže teď vážně)

$m_H \dots$ hmotnost vodíkového atomu — $m_H = 9,1 \cdot 10^{-31} + 1,67 \cdot 10^{-27} kg$

$k_B \dots$ Boltzmanova konstanta — $k_B = 1,3806 \cdot 10^{-23}$

$r_B \dots$ Bohrovův poloměr orbity vodíku — $r_B \approx 5,3 \cdot 10^{-11} m$

$T \dots$ Teplota plynu — $T = 9200K$

Poslední dvě nevysvětlené hodnoty jsou $\Delta\lambda_L$ a pak λ_0 . Obě tyto hodnoty vezmu z tabulky (1).

$\Delta\lambda_L \dots$ je šířka čáry. V tabulce (1) je to druhý sloupec — šířka čáry $\Delta\lambda$

$\lambda_0 \dots$ je těžiště čáry. V tabulce (1) je to pátý sloupec — $\bar{\lambda}$

Výsledky jsou shrnuty v tabulce (2).

Script, který počítá jednotlivé hustoty z různých vodíkových čar je uveden v části (6.2). Výsledky jsou shruty v tabulce (2) na straně (6).

Celý výstup ze scriptu (6.2) následuje:

```
c = 300000000
kB = 1.38060000000000e-23
mH = 1.67091000000000e-27
rB = 5.30000000000000e-11
T = 9200
nH = 5.03411404076555e+28
nH = 1.24991123774807e+29
nH = 8.04315383193335e+28
nH = 1.01560433708374e+29
nH = 6.12195364587641e+28
nH = 1.16578973774294e+29
mean = 8.91871244072047e+28
```

6 Přílohy

6.1 Script pro určení teoretických míst čar vodíku

```
#!/usr/bin/octave -qf
RA = 10967760
i = 2
for j=1:8
  j
  lambda = 1 / (RA*(1/(i^2) - 1/(j^2) ) )
endfor
```

6.2 Script pro určení hustoty na povrchu hvězdy

```
#!/usr/bin/octave -qf
output_precision = 15
load("data.dat");
lambda0 = data(:,3);
deltalambda = data(:,2);
n = rows(lambda0);

soucet=0;
c = 3e8
kB = 1.3806e-23
mH = 9.1e-31 + 1.67e-27
rB = 5.3e-11
T = 9200

for i=1:n
  lambda = lambda0(i) * 1e-9;
  delta = deltalambda(i) * 1e-9;
  nH = (c*delta)/(pi*rB^2*(lambda^2))*sqrt((mH)/(2*kB*T))
  soucet = soucet + nH;
endfor

mean = soucet / n
```

6.3 Soubor data.dat ke scriptu 2

```
1 7.9 657.777
2 10.7 485.824
3 5.5 434.205
4 6.2 410.261
5 3.5 397.023
6 6.4 389.051
```

6.4 Poznámka

Zpracováno v sázecím systému L^AT_EX 2_ε s použitím balíčků inputec, czech, graphicx, amsmath a hyperref.

Reference

- [1] F. Hroch: *ASTRONOMICKÉ PRAKTIKUM*, Př.F Masarykova Univerzita, Brno (PDF ze dne 24. října 2006)
- [2] <http://www.astrosurf.com/buil/us/vatlas/vatlas.htm>
- [3] E. Pittich & D. Kalmančok: *Obloha na dlani*, Vydavatelstvo Obzor, Bratislava, 1983
- [4] D. H. Levi & J. Soumar: *Astronomie 1*, Vydavatelství Svojkva & Co., Praha, 1999
- [5] Feynman, R., Leighton, R., Sands, M.: *Feynmanove prednášky z fyziky*, 2. diel. Bratislava: Alfa 1986
- [6] Řezník, Halliday a Wolker – *Texar Ranger: Fyzika*; díl 5 — *Moderní fyzika*, Nakladatelství VUTium, Brno, roku jsem se nedohledal.
- [7] Origin 7.0 SR0 v7.0220(B220) — <http://www.OriginLab.com>

Tabulka 1: Tabulka srovnání teoretických a naměřených poloh čar spektra

j	Šířka čáry $\Delta\lambda$	$\sum_i w_i \lambda_i$	$\sum_i w_i$	$\bar{\lambda}$	λ_t — teoret.	$\lambda_t - \bar{\lambda}$
1	-	-	-	-	-	-
2	-	-	-	-	-	-
3	652,5 – 660,4 nm	$1,33285 \cdot 10^{-5}$	20,30871	657,777nm	656,47nm	1,307nm
4	480,6 – 491,3 nm	$7,89363 \cdot 10^{-7}$	1,62479	485,824nm	486,27nm	0,43nm
5	431,7 – 437,2 nm	$1,71705 \cdot 10^{-5}$	39,54477	434,205nm	434,17nm	0,035nm
6	407,2 – 413,4 nm	$1,52492 \cdot 10^{-5}$	37,16947	410,261nm	410,29nm	0,029nm
7	395,2 – 398,7 nm	$9,43161 \cdot 10^{-6}$	23,7558	397,023nm	397,12nm	0,097nm
8	385,7 – 392,1 nm	$6,59463 \cdot 10^{-6}$	16,95055	389,051nm	389,02nm	0,031nm

Tabulka 2: Počet absorbujících částic z jednotkové absorbující plochy

j	Šířka čáry $\Delta\lambda$	λ_0	n_H
1	-	-	-
2	-	-	-
3	7,9 nm	657,777nm	$5.034 \cdot 10^{28}$
4	10,7 nm	485,824nm	$1.249 \cdot 10^{29}$
5	5,5 nm	434,205nm	$8.043 \cdot 10^{28}$
6	6,2 nm	410,261nm	$1.015 \cdot 10^{29}$
7	3,5 nm	397,023nm	$6.121 \cdot 10^{28}$
8	6,4 nm	389,051nm	$1.165 \cdot 10^{29}$
Průměrná hodnota			$8.9187 \cdot 10^{28}$